

УДК 81'367.625.43'374

DOI: 10.31558/1815-3070.2026.51.2

КАТЕГОРІЙНІСТЬ ДІЄПРИКМЕТНИКА : ГРАМАТИЧНА І ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ПРАКТИКИ

У статті розглянута категорійність дієприкметника з урахуванням поєднання в ньому прикметникових і дієслівних ознак, вияв яких в одних позиціях постає співмірним, а в інших – зазнає істотних змін, що й зумовлює активне формування в однієї лексеми двох і більше ад'єктивних значень, які починають активно впливати на первинну семантику активних і/чи пасивних дієприкметникових форм. На тлі сучасних нормативних тенденцій скваліфікований статус тих віддієслівних похідних, які в композиційному плані втрачають і/чи втратили ознаки дієслівності й набувають системного характеру ад'єктивів, що послідовно відображене в сучасних лексикографічних практиках та почасти в прескриптивних описах.

Ключові слова: граматичний лад, категорійна семантика, частиномовний клас, дієприкметник, активний дієприкметник минулого часу, пасивний дієприкметник минулого часу, ад'єктивізація.

THE CATEGORIAL STATUS OF THE PARTICIPLE: GRAMMATICAL AND LEXICOGRAPHIC PRACTICES

In the article, the categorial nature of the participle is examined, taking into account the combination within it of adjectival and verbal features, the manifestation of which in certain positions appears commensurate, while in others undergoes significant changes, which conditions the active formation of two or more adjectival meanings that begin to exert a strong influence on the primary semantics of active and/or passive participle forms. Against the background of contemporary normative tendencies, the qualified status is determined of those derivatives from verbs which, in terms of composition, lose the features of verbality and acquire the systemic character of adjectives, which is consistently reflected in modern lexicographical practices.

Keywords: Grammatical System, Categorial Semantics, Part-Of-Speech Class, Participle, Active Past Participle, Passive Past Participle.

0. Вступні зауаги. Множину поглядів на статус дієприкметника загалом й на визначальні виміри пасивного та активного дієприкметників досить складно охопити в окремій статті, хоча цілком реально говорити про три основні концептуальні покваліфікування частиномовного статусу дієприкметника – визначення його як окремої частини мови, розгляд дієприкметника в межах прикметника, його трактування як дієслівної форми. Кожний із таких підходів

Цитування: Загнітко А. Категорійність дієприкметника: граматична і лексикографічна практики. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 2026. № 51. С. 26–42. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2026.51.2>

Citation: Zahnitko, A. (2026). Kategoriaiinst diieprikykmetnyka: hramatychna i leksykoorafichna praktyky [The categorial status of the participle: grammatical and lexicographic practices]. *Linhvistychni studii Linguistic Studies*, (51), 26–42. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2026.51.2>

Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

використовує ті чи ті ознаки дієприкметників, надаючи особливої ваги або їх прикметниковим властивостям, або ж – дієслівним, чи все-таки цілісному вияву граматичної семантики для аргументування відповідного віднесення таких форм до окремого частиномовного класу і/чи розгляду як самодостатнього категорійного розряду.

Метою розгляду постає з'ясування статусу дієприкметника в частиномовній системі зі встановленням ад'єктивних і дієслівних особливостей пасивних та активних дієприкметників та виявом особливостей ієрархізованої парадигмальності та лінійної синтагмальності.

Завдання дослідження умотивовані поставленою метою та передбачають: 1) визначення основних етапів еволюції поглядів науковців на статус дієприкметника в частиномовній системі загалом та місця в загальній дієприкметниковій множині пасивних та активних форм; 2) з'ясування співвідносності і/чи неспіввідносності ад'єктивних і вербумних ознак у дієприкметникових утвореннях загалом і для пасивних та активних форм зокрема; 3) покваліфікування дієприкметникових форм за особливостями реалізації категорійності; 4) встановлення парадигмальних і синтагмальних ознак пасивно-та активно-дієприкметникових утворень.

1. Коротка історія дослідження дієприкметників. Кваліфікація дієприкметника в частиномовній системі має тривалу традицію з обґрунтуванням його розгляду як окремої частини мови, що підтверджують окремі давньогрецькі граматисти (Аристарх Самофракійський (вирізняв як частини мови: ім'я, дієслово, дієприкметник, займенник, прислівник, сполучник, прийменник, член (артикль)) та його учень Діонісій Фракійський. Водночас ані давньоіндійські граматисти Яска і Паніні (V ст. до н.е.), які розмежовували в санскриті: ім'я, дієслово, прийменник, сполучник і частку, ані Арістотель (IV ст. до н.е.), який виділив чотири частини мови: ім'я, дієслово, член (артикль) і сполучник, не вважали дієприкметник окремим категорійним класом слів. Перший підхід знайшов відображення в латинських граматиках (Елій Донат «*Ars Grammatica*» (IV ст. н.е.), Присціан «*Institutio Grammatica*» (VI ст. н.е.)). Поширена в європейській граматичній традиції система частин мови загалом і покваліфікування дієприкметника зокрема, знайшла відбиття і в поглядах Лаврентія Зизанія (розмежовував: різниця (артикль), ім'я, містоім'я, глагол, причастіє, предлог, нарічіє, союз), Мелетія Смотрицького (вирізняв: ім'я, містоименіє, глагол, причастіє, нарічіє, предлог, союз, междометіє), Івана Ужєвича, який, за твердженням Михайла Жовтобрюха, диференціював «у староукраїнській літературній мові вісім частин мови: ім'я /*Nomen*/, займенник /*Pronomen*/, дієслово /*Verba*/, дієприкметник /*Particulum*¹, прислівник /*Adverbum*/, прийменник /*Prepositionem*/, сполучник /*Coniunctionem*/ і вигук /*Interiectionem*» (Жовтобрюх 1982:51) та ін.), де дієприкметник знаходить витлумачування як окрема частина мови з належним їй категорійним інструментарієм. У граматиках Києво-Могилянської доби найпоказовішою можна вважати дефініцію Мелетія Смотрицького, який наголошує в тлумаченні

¹ Автор, очевидно, мав на увазі *Participium*, а не *Particulum* (*Particula* – частка).

дієприкметника: «Причастіє єсть глагола імені общоє» (Смотрицкий 1619: 95), де відбито синтез іменного й дієслівного в таких формах, хоча автор не деталізує особливості поєднання іменної та дієслівної граматичності в дієприкметникових утвореннях.

Чи не вперше до складу дієслівних форм дієприкметник зарахував французький лінгвіст Габріель Жирар, вилучивши його із системи окремих частин мови (Girard 1718). З того часу погляди вчених у визначенні цього класу слів диференціювалися або на послідовне витлумачування таких лексем як граматичної категорії, що активно співвідноситься з дієсловом і прикметником, тому термінологійно окреслювана як віддієслівний прикметник, гібридний дієслово-прикметник і т. ін., перебуваючи в межах дієслівної категорійності, або ж – на віднесення таких утворень до прикметників на ґрунті формальної парадигмальності та корелятивності з ад'єктивним типом відмінювання, почасти синтаксичних функцій і под., або ж – надання дієприкметнику статусу окремого категорійного класу.

Найбільш усталеним є потрактування дієприкметника як атрибутивної форми дієслова. Дискусійність підходів до покваліфікування дієприкметника тонко зауважила Галина Гнатюк, наголошуючи, що «...мабуть, немає іншого класу слів, за винятком займенника й числівника, який би зазнав таких різних кваліфікацій, оцінок <...>, як дієприкметник» (Гнатюк 1982: 12). Різні покваліфікування дієприкметника, очевидно, мотивовані тим, що він однаково співвідносний і з дієсловом, і з прикметником, через що одні дослідники надають перевагу першій кореляції (Henry Sweet, наприклад, об'єднував дієприкметники та ад'єктивні займенники), кваліфікуючи їх як віддієслівні прикметники, гібридні дієслова-прикметники, інші ж – за пріоритет ставлять збереження в ньому дієслівної семантики. Хоча саме подібний підхід вимагає істотного обґрунтування, оскільки таку семантику зберігає й віддієслівний іменник, але його не зараховують до множини дієслівних форм. Навіть кваліфікація дієприкметника в межах дієслова постійно мотивує необхідність наголошення на його особливій атрибутивній функції. Віднесення дієприкметника чи до прикметникового частиномовного статусу, чи до дієслівного завжди залишатиме місце для заперечення та віднайдення тих чинників, що умотивували б таку кваліфікацію. Якщо дієприкметник розглядають у межах дієслова, то його прикметникові ознаки вважають неістотними й такими, що не впливають на категорійну дієслівність. У разі потрактування дієприкметника в системі категорійно-прикметникових форм на периферії перебувають усі властиві йому дієслівні ознаки.

Сукупність зараховуваних до дієприкметника форм не постає рівнорядною, тому що вони утворювані від різних форм дієслова та неоднаковою мірою зберігають семантичні властивості твірного, що відображається в особливостях синтаксичних зв'язків, вияві валентних інтенцій. З-поміж усієї множини форм особливої уваги вимагають активні дієприкметники минулого часу та пасивні дієприкметники минулого часу, які, з одного боку, у формах синтаксичного зв'язку наближаються до прикметника, а, з другого боку, їм властивий високий

рівень дієслівності, що простежуване в реченневих структурах, зокрема у формуванні структурної схеми речення, визначенні статусу правобічних залежних компонентів. Тому їх розгляд вимагає особливої уваги з покваліфікуванням ад'єктивності й дієслівності, що й зумовлює актуальність дослідження.

Чи не вперше термін *причастіє* (гр. *μετοχή* (*metoché* – «участь, доля, співучасть, причетність, спільність») в українському мовознавстві використаний у списку трактату «О осмихъ частехъ слова» (початок XVI ст.), де описані його дієслівні ознаки часу, виду, стану та іменні – відмінковості, роду, числа. У граматиці Мелетія Смотрицького *причастіє* розглядалося як окрема частина мови, подібно кваліфікував його й Іван Ужевич. Згодом термін *причастіє* використав Іван Нечуй-Левицький, але в українському правописному варіанті – *причасник* (Нечуй-Левицький 1914).

2. Дієприкметник як особлива форма дієслова. Творцями сучасного функційно навантаженого терміна 'дієприкметник', який усталився в академічних та прескриптивних граматиках, вважають Степана Смаль-Стоцького й Теодора Гартнера (Смаль-Стоцький, Гартнер 1913: 74). У цьому термінологійному вияві 'дієприкметник' застосовують і Микола Грунський спільно з Григорієм Сабалдиром (Грунський, Сабалдир 1926: 34), Петро Залозний (Залозний 1906: 32), Василь Сімович (Сімович 191: 200), Петро Шерстюк (Шерстюк 1907: 41–44). Паралельними ж можна вважати функційно навантажені в прескриптивних граматиках *причасник*, *приложник*, *дієприложник* (Кучеренко 2000: 49; Голоскевич 1918: 42; Сімович 1918: 16–17, 126–127, 153 та ін.). За спостереженнями Ірини Ярошевич, Євген Тимченко використовував окремі власне авторські терміни для потрактування дієприкметника, до яких можна віднести: *часівниковий прикметник* (дієслово ж – часослов), *прилог глаголский*, *приложник глагольний* (Тимченко 1917). Не менш важливим є також використання термінологійної одиниці 'дієслівні прикметники' в граматиці Петра Горецького та Івана Шалі (Горецький, Шаля 1929: 131), а Олена Курило вживала термінну словосполуку *причасники-прикметники* (Курило 2007: 80–83), паралельно ж дослідниця використовувала терміноодиницю 'прикметники дієслівного походження' (Курило 2004: 18). Нормативного характеру саме терміну 'дієприкметник' надав, за твердженням Ірини Ярошевич, «Український правопис» 1933 року (Український правопис 1933: 74), оскільки згодом академічні граматики (автор розділу Василь Ільїн; 1951 (Ільїн 1951)), адресовані середній та вищій школі підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації та вказівки почали вже регулярно використовувати термін 'дієприкметник' із наголошенням в окремих випадках як особливої 'перехідної форми між дієсловом і прикметником' або ж пропонували її кваліфікувати як 'особливу дієслівно-іменну форму' (Івах 1943: 331–333; Івченко 1965), тим самим наголошуючи саме на гібридності дієприкметникових форм.

Дещо несподіваним і цілком оригінальним постав погляд Іллі Кучеренка на дієприкметник, який скваліфікований у його дослідженнях як 'віддієслівне ад'єктивне слово' чи 'віддієслівний відносний прикметник' (Кучеренко 2003:

441–446). Такий підхід умотивований ознаковістю як загальною характеристикою усієї множини таких слів. Останнє дало змогу Галині Гнатюк скваліфікувати дієприкметникові форми як ‘самостійну міжчастиномовну категорію з ознаками дієслова й прикметника’ (Гнатюк 1982: 228).

3. Диференціювання ад’єктивних і власне-дієприкметникових форм.

Істотне розширення теоретичних основ тлумачення дієприкметника на функційно-семантичних засадах запропонував Іван Вихованець, який потрактує його як ‘синтаксичний і морфологічний ад’єктив’ із запереченням вияву в ньому дієслівної категорійності, зокрема категорій часу й способу, що підтверджує його недієслівність (Вихованець 1988: 176–180). Згодом такий підхід набув розвитку в його дослідженнях, і дієприкметник скваліфікований як такий, котрому властиве «семантичне і граматичне роздвоєння», через що окремі з дієприкметникових форм усталені в лінійно-приіменниковій позиції. За класифікацією Івана Вихованця, такими постають ‘віддієслівні прикметники’ (пор., наприклад, подібні похідні є регулярними в англійській мовній традиції: *interested* (зацікавлений), *interesting* (цікавий), *confused* (спантеличений), *confusing* (заплутаний), *tired* (втомлений), *tiring* (виснажливий (той, що втомлює), *frightened* (наляканий) і под.), інші ж дієприкметникові форми постають у регулярній позиції присудка в сполученні з морфемами-зв’язками, тому є дієслівними утвореннями (Вихованець 2004: 146). Таке потрактування дієприкметників дослідник поглибив у «Граматичі сучасної української літературної мови», наголошуючи, що «Синтетичні дієприкметникові форми входять до класу прикметників, бо для них типова присубстантивна позиція» (Вихованець, Городенська, Загнітко, Соколова 2017: 486): *Агатіяр увесь знітився і якось навіть помиришавів. Його вмить **постаріле** та **змарніле** лице виражало приреченість* (Авраменко 2014: 45); *Стіна дощу впала на землю, грізно зашуміли, заклекотіли піністі потоки, змиваючи з горбів у долини **дозрілі** гарбузи, соковиті помідори, валяючи додола важкі голови соняхів* (Бердник 1990: 124); *Вона біжить боком, а в руках тримає дві **почорнілі** дошки-ікони Спасителя й Марії* (Багрянний 1965: 45); *Він звів **почервонілі** очі з потрісканими судинами і побачив навпроти Роману* (Андрухович 2020: 187); *Я відпровадив їх край села, де вони квартирували, потому довго бачив їх **посірілі** обличчя і **стверділі** зморшки на чолах* (Андріяшик 1976: 42). До того ж – вони легко стають рівнорядними з власне-прикметниками: *Я спостерігав за Мартиною постаттю, за її руками, які вишукували між листя **стигли** і мокрі плоди* (Андрухович 2008: 98); *Античність в Стамбулі давно зникла, від неї залишився лише **позеленілий** бронзовий стовп, наче обмотаний мотуззям* (Пагутяк 2015: 34); *Її кругловіде обличчя було жовто-зеленого кольору із зморщеними мішками під очима, які, ніби сховавшись під лоб, під **навислі** сиві брови, дивилися на нього здалеку* (Харчук 1991: 256); *«Але ж наші предки – **осілий** хліборобський народ, що вже вісім тисяч років обробляє та культивує український чорнозем, плекає мистецтво хліборобства, – цього ж ніяк не обійти!» – заперечує сам собі Микола* (Гуменна 1968: 47). У таких і подібних випадках дієприкметник ще почасти зберігає відтінок дієслівності, вказуючи на ознаку – набутий стан, але в

подібних синтагмальних моделях він починає виражати постійну характеристику, тобто функційно наближається до прикметника. Так, наприклад, в останньому реченні контактна позиція *осілий хліборобський* формує характеристику народу: господарська діяльність із наголошенням основи культури (*хліборобський*), і визначення способу життя (*осілий* ↔ не кочовий). Сукупно синтагмальна модель відображає функційну ад'єктивацію, оскільки *осілий* уже не означає результату конкретної дії («той, який осів зараз»), а підкреслює постійну, закріплену ознаку («той, що завжди живе осіло»). Традиційно такі дієприкметники розглядають як активні форми минулого часу, що утворюються від форм доконаного виду. Подібний підхід послідовно відображений у лексикографічних практиках: *здерев'янілий* – 'Дієпр. акт. мин. ч. до *здерев'яніти*' (СУМ 11₃: 104; СУМ 20₆: 54); *зів'ялий* – 'Дієпр. акт. мин. ч. до *зів'янути*' (СУМ 11₃: 574; СУМ 20₆: 124); *пожовтілий* – 'Дієпр. акт. мин. ч. до *пожовтіти*' (СУМ 11₆: 777; СУМ 20₁₃: 647). У межах двох лексикографічних практик, часовий інтервал між якими охоплює декілька десятиліть, помітними є декілька змін у тлумаченні подібного зразка дієприкметникових форм. Так, у СУМ 11 потрагування *здерев'янілий* охоплює два значення: '1. Дієпр. акт. мин. ч. до *здерев'яніти*' і '2. у знач. прикм., перен. Який завмер, застиг на місці' та один відтінок у межах першого тлумачення без тлумачення, а лише з ілюстративним матеріалом 'у знач. прикм. Чи зуміють *здерев'янілі* руки послати патрон у гвинтівку? (Юрій Збанацький, Сеспель, 1961: 246)', а в СУМ 20 зафіксовані два значення без відтінку, лексема *зів'ялий* у СУМ 11 має три значення: '1. Дієпр. акт. мин. ч. до *зів'янути*, *зов'янути*, *зів'яти*, *зов'яти*', '2. у знач. прикм. Який зів'яв, перестав бути зеленим, свіжим; в'ялий (про рослини)', '3. у знач. прикм., перен. Який утратив жвавість, рухливість, бадьорість; млявий' та відтінок у межах другого значення 'перен. Позбавлений свіжості, пружності; зморшкуватий (про шкіру людини і т. ін.)', а в СУМ 20 – відтінок уже відсутній. Дієприкметникова форма *пожовтілий* у СУМ 11 містить одне значення 'Дієпр. акт. мин. ч. до *пожовтіти*' з відтінком, без його тлумачення, а лише з ілюстративним матеріалом 'у знач. прикм. Темная діброва *Стихла і мовчить*; *Листя пожовтіле з дерева летить* (Яків Щоголів, Поезії, 1958, 173)'. Зіставлення двох, не досить віддалених у часовому просторі лексикографічних практик, свідчить про певне вирівнювання тлумачення, зокрема про відсутність так званих відтінків 'у знач. прикм.', що цілком відповідає граматичним принципам транспозиції. Набуваючи певного статусу в межах іншого категорійного статусу, лексема відповідно набирає й власного значення, пор: *дозрілий*. – '1. Дієпр. акт. мин. ч. до *дозріти*' (СУМ 11₂: 349; СУМ 20₄: 347) набуває три різних значення в межах прикметниковості: '2. прикм. Який дозрів; доспілий' (*Стіна дощу впала на землю, грізно зашуміли, заклекотіли піністі потоки, змиваючи з горбів у долини **дозрілі** гарбузи, соковиті помідори, валяючи додола важкі голови соняхів* (Бердник 1990: 305)); '3. прикм. Який досягнув повного розвитку' (*Не юнаком виступив він на літературну ниву, а цілком **дозрілою** людиною* (Єфремов 1924: 5)) із відтінком 'Характерний для людини, що досягла повного розквіту фізичних і духовних сил'; 'прикм., перен. Який

повністю сформувався' (*Молодечий твір двадцятип'ятилітнього майстра, був він zarazом першим вповні дозрілим твором, де Мікельанджело показує себе вповні свобідним* (Грушевський 2009: 98)), у межах якого можна вирізнити відтінок 'Який завершується, добігає свого кінця' (*Яблунівський Будинок культури білів у сонячному промінні, неначе велетенський морський лайнер, що приплив із далеких водних просторів і тепер завмер у штудії сільського дозрілого літа* (Гуцало 1997: 95)).

Попри регулярну приіменникову позицію такого зразка дієприкметникові утворення зберігають особливості твірного дієслова, передбачаючи залежні компоненти для умотивування досягнутого результату: *А Чіпка крокував собі просто неба, приминаючи босими п'ятами посохлі* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від спеки степові квіти* (Білий 2014: 75); *Як я й просив, майже кожен вівчар привіз із собою кілька овечок для живого експерименту, через що вицвілий* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від спеки лан нагадував виставку досягнень вівчарського господарства* (Кідрук 2011: 144); *Змарнілий* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від подорожі та від пригод, навіть постарілий* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від переживань за вдале проведення місії, що звалилась на його плечі, Хома в цю урочисту хвилину мало не плакав* (Гуцало 1997: 88). Регулярність синтагмальної моделі з наявністю правобічного валентнозумовленого компонента відображає одну з основних ознак дієприкметника: його подвійність (синтез прикметниковості та вербумності), а зумовлюваність правобічного компонента цілком і повністю збережена від твірного дієслова: *посохлі* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від спеки* ← *посохнути* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від спеки*; *вицвілий* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від спеки* ← *вицвісти* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від спеки*; *змарнілий* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від подорожі та від пригод* ← *змарніти* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від подорожі та від пригод*; *постарілий* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від переживань* ← *постаріти* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від переживань*. Прикметниковість таких похідних виявлювана в їх парадигмальності (збереженні прикметникового типу відмінювання) та синтагмальності – узгодженні як формі підрядного синтаксичного зв'язку (*квіти* (які?) *посохлі*; *лан* (який?) *вицвілий*; *Хома* (який?) *змарнілий*; *Хома* (який?) *постарілий*). Так звана «генетична» пам'ять дієприкметникових форм у чомусь подібна й до віддієслівних іменників, які також зберігають у залишковому виді низку вербумних ситуативно визначуваних учасників дії і/чи стану, процесу, а також категорійні ознаки виду, хоча їх формальна подібність до власне-іменників традиційно не викликає сумнівів у їх послідовному віднесенні таких утворень до цього категорійного класу слів. Збереження семантико-синтаксичної інтенції подібними дієприкметниковими формами свідчить про їх особливий статус у дієслівно-парадигмальній системі: *Юра бачив здичавілі* (→ з якої причини? унаслідок чого?) *від напруги очі оленя, спітніле обличчя Кузьми і інших колгоспників, що тягли оленів глибоким ровом, слідом за Кузьмою* (Багмут 1951: 28); Для таких форм властивий високий потенціал ад'єктивації, пор., наприклад, *здичавілий* – '2.

у знач. *прикм.* Дикий, неприручений (про тварин) // Некультивований (про рослини) // Запущений, порослий бур'яном (про сад, поле і т. ін.) і '3. у знач. *прикм., перен.* Відвиклий від людей, товариства, нелюдимий' (СУМ 11/3: 538), а в СУМ 20 відтінки в межах другого значення перенесені до обсягу першого значення та скваліфіковані як дієприкметникові, зазнали змін і друге, і третє значення: '2. Дикий, нестримний, шалений' і '*перен.* Дієпр. акт. до **здичавіти**' у значенні 'відвикнути від людей, товариства, стати відлюдькувати' (СУМ 20/6: 62). До того ж значення часу в аналізованих дієприкметникових утвореннях збереглося, його вияв є імпоіцитним, оскільки актуалізована лише семантика минулого часу.

Аналітичні ж дієприкметникові утворення постають у силовому полі дієслова, за твердженням Івана Вихованця, через те, що «виконують типову для нього формально-синтаксичну функцію присудка, у яку їх переводять форми дієслівної власне-зв'язки *бути* або дієслівних напівзв'язок *стати, робитися / зробитися, здаватися / здатися, лишатися / лишитися, залишатися / залишитися, зоставатися / зостатися* (виділення автора – А. З.) та ін., які, з одного боку, нейтралізують морфологічні прикметникові категорії роду, числа та відмінка, а з іншого – стають виразниками власне-дієслівних категорій часу, способу й транспонованої від займенникових іменників категорії особи, тобто формують три особово-часових і дві особово-способових форми» (Вихованець, Городенська, Загнітко, Соколова 2017: 486), пор.: *Місто захоплене; Місто було захоплене; Місто стане захопленим; Було б місто захопленим*. Якщо уважно проаналізувати фактичний матеріал, то легко помітити, що в реченні «*На подзьобаному дощем піску залишилися відбитки його босих ніг* (А. Шиян)» (Там само: 486), пор. також: *Переконалася Мілена у своїх здогадках одного вечора за тиждень до визначної події, коли у двері її кімнатки постукав засмучений і змучений метушнею та постійним нервуванням Наркіс* (Андрухович 2002: 157); цілком і повністю зберігається дієслівне керування, репрезентоване правобічним валентнозумовленим інструментальним компонентом *дощем, метушнею* (з відтінком причини). Висвітлюючи особливості функційного статусу дієприкметникових форм та їх категорійності. Іван Вихованець залишає їх аналіз у межах дієслова, хоча перша група повністю схарактеризована як частина прикметникової частиномовної множини.

4. Статусні позиції дієприкметника в сучасних інтерпретаціях.

Узагальнюючи увесь спектр підходів щодо дієприкметника з опертям на їх динаміку, внутрішню дискусійність різних поглядів із покваліфікування дієприкметниковості як такої, потрібно наголосити, що в класичній граматичній моделі зазвичай до дієслівних ознак дієприкметника зараховують видову, темпоральну, способову, особову та станову семантику в істотно трансформованому вияві, а з-поміж прикметникових – такими постають морфолого-значеннєві характеристики роду, числа, відмінка, через що вирізняють активні й пасивні дієприкметники з диференціюванням у них вираження ознак минулого часу, де відображення останнього є досить проблемним і теоретично не з'ясованим, хоча у прескриптивному висвітленні

все начебто набуває викінчености, пор., наприклад, функціювання активних дієприкметників минулого часу: *дозрілий* (← дозріти), *засохлий* (← засохнути), *зблідлий* (← збліднути), *опалий* (← опастися), *пожовтілий* (← пожовтіти), *притихлий* (← притихнути) (*Він мовби грав у свою гру з нею, і, дивлячись на зблідле обличчя чоловіка, графиня раптом це зрозуміла* (Лис 2012: 45); *Таумі хапає конверта. Дістає **пожовтілий** аркуш паперу* (Лис 2012: 61), кваліфікація яких не викликає заперечення в теоретичних і прескриптивних підходах, хоча по-різному потрактовуваний частиномовний статус та схарактеризовані особливості нейтралізування, розмивання всіх дієслівних ознак. Натомість їх темпоральна опозиція – дієприкметники теперішнього часу зі словотвірними і/чи формотвірними суфіксами *-ачий* (*-ячий*), *учий* (*-ючий*) (*відступаючий* (СУМ 11₁, 645 – дієприкметник; СУМ 20₃, 18 – прикметник (через модель: ‘Який ...’), *відпочиваючий* (СУМ 11₁, 622 – дієприкметник; СУМ 20₂, 723 – прикметник (через модель: ‘рідко. Який ...’), *наступаючий* (СУМ 11₅, 207 – дієприкметник; СУМ 20₁₀, 10 – прикметник (через модель: ‘розм. Який ...’), *плаваючий* (СУМ 11₆, 555 – дієприкметник; СУМ 20₁₃, 232 – прикметник (через модель: ‘Який ...’) та ін.) зазнала істотного прескриптивного та лексикографічного переосмислення, хоча теоретичні основи подібного узагальнення перебувають на певному ступені розвитку, мають тяглість в українських граматичних студіюваннях.

Значна частина лінгвістів (Олена Курило, Борис Антоненко-Давидович, Юрій Шевельов, Олександр Пономарів, Святослав Караванський та ін.) у своїх дослідженнях наголошують на певних ознаках таких похідних віддієслівних утворень, які невластиві українській мові. До останніх, поза всяким сумнівом, можна віднести їх нерегулярність: **котячий* (← *котити*), **сидячий* (← *сидіти*). Якщо простежити тлумачення цих форм у лексикографічних виданнях у проміжку, наприклад, декількох десятиліть, то такі похідні утворення потрактовують або як дієприкметникові, або як прикметникові утворення, що знаходять відображення у відповідних ремарках лівобічної статті словника: *розм.*, або *рідко*. Тлумачення ґрунтоване на прикметниковій моделі (‘Який...’), що й відображає їх категорійність. У такий спосіб істотно розширюється множина прикметників зі семантикою процесу. Цікавими є міркування одного з дописувачів у соціальній мережі щодо таких утворень: «Мені здається, це неправильно – ускладнювати мову. Особливо “за допомогою інших хитрощів”. Якщо ми утворюємо дієприслівники на *-ачи*, *-ючи*, то чому такий спосіб не може бути можливим в утворенні дієприкметників? Тоді правило було б універсальним. Водночас, воно могло би бути варіативним – таким, що дозволяло б утворювати дієприкметники за допомогою прикметників, іменників і, навіть, “інших хитрощів”» (Калиновський 2015). Подібні думки мають підґрунтям традиції минулого, коли в різних мовах усе вирівнювалося за одним-єдиним зразком, хоча особливості їх внутрішнього духу виявляли цьому спротив із різних причин, до яких, наприклад, може належати народно-розмовна стихія формування літературного стандарту, милозвучність та ін. Істотним є також те,

що окремі регулярні моделі творення похідних в одній мові зовсім можуть бути нехарактерними для іншої.

Інколи наголошують на тому, що в українській мові стилістично нормативними є дієприкметники «на **-учий (-ючий), ачий (-ячий)**, які перетворилися вже на якісні прикметники, тобто виражають постійну ознаку предмета, причому здебільшого в інтенсивному вияві. Це – **співучий** (співучий народ), **живучий** (живуча істота), **родючий** (родючий ґрунт), **палючий** (палюче сонце), **кусючий** (кусюча муха), **лежачий** (лежачий камінь), **ходячий** (ходячий анекдот), **зрячий** (зряча людина), **терплячий** (терплячий чоловік) та ін.» (Азарова 2025). Не вдаючись у стилістичні унормування, оскільки таке завдання не є пріоритетним у дослідженні, можна констатувати істотну асиметрію активних дієприкметників: з одного боку, повна відсутність дієприкметникових форм зі значенням теперішнього часу та регулярність таких утворень зі значенням минулого часу, оскільки навіть наявні та функційно простежувані форми на зразок *завмираючий, загниваючий, сидячий, лежачий* все більшою мірою зараховують до похідних ад'єктивної семантики, з другого боку, збереження таких похідних утворень у лексикографічних виданнях (за відсутності їх розгляду в граматико-теоретичних описах) засвідчує функційну присутність подібних похідних у різних дискурсивних практиках, зокрема в науково-технічній, фінансово-економічній та ін. Такий підхід є цілком мотивований, якщо мати підґрунтям основний компонент аспектуальної семантики композиційності, що поширена на всі, без винятку, дієслівні лексеми. Композиційність охоплює у своєму вияві власне-дію, процес, стан та ін., передбачаючи обов'язкових учасників, обставини та простір реалізації. Похідні утворення на кшталт *завмираючий, загниваючий, сидячий, лежати* не містять у своїй семантичній структурі композиційності, їхній вияв є присубстантивний у реченнєвій структурі, до того ж лінійно усталений, що й свідчить про їх прикметниковий статус.

За наявності різних поглядів на статус дієприкметника та його класифікаційні й кваліфікаційні ознаки визначальні ознаки дієприслівника не піддаються сумнівам, який розглядають як незмінну форму дієслова. Дієприслівникова форма не має категорій роду, числа чи відмінка, а в реченнєвій структурі постає регулярно обставиною при дієслові, виражаючи у формально згорнутому вираженні окрему пропозицію: *Ми пройшли під аркою воріт і перетнули широкий плац, по периметру якого марширували піші хрестоносці, співаючи якусь войовничу пісню* (Авраменко, Авраменко 2003: 98) ← * *Ми пройшли під аркою воріт і перетнули широкий плац, по периметру якого марширували піші хрестоносці, співали якусь войовничу пісню* ← * *Ми пройшли під аркою воріт і перетнули широкий плац, по периметру якого марширували піші хрестоносці та піші хрестоносці співали якусь войовничу пісню*. У силу цього дієприслівник у лексикографічній практиці позбавлений власного статусу, а витлумачуваний у межах дієслівного частиномовного поля. Повноцінне висвітлення дієприслівник набуває лише в граматичних описах. Натомість дієприкметник у лексикографічних студіях має окремішній статус, що мотивований поєднанням у ньому ад'єктивно- та вербумно-категорійних ознак,

а також його високим потенціалом ад'єктивації, що властива як активним дієприкметникам минулого часу, так і пасивним дієприкметниковим формам.

5. Висновкова частина. Дієприкметник у сучасній українській мові повноцінно охоплює минулий час із внутрішнім диференціюванням на активний і пасивний стани, принципова відмінність між якими полягає в регулярних і репрезентативних моделях творення та множині твірних дієслівних основ, семантиці та ін. Для диференціювання дієприкметникових утворень і прикметникових форм істотну роль відіграє композиційність, застосування основ якої уможливорює, з одного боку, послідовне розмежування дієприкметникових форм на шкалі діяльності, тривалості, завершеності, повторюваності, а, з другого боку, покваліфікування похідних на -учий (-ючий), ачий (-ячий) як прикметникових форм, що на сьогодні постають нерегулярними.

Перспективи дослідження категорійності дієприкметникових утворень та наближених до них похідних пов'язані із суцільним обстеженням різних дискурсивних практик для встановлення регулярності в них дієприкметників активного й пасивного стану, а також простеження закономірностей набуття ними ад'єктивної семантики. Не менш суттєвим постає з'ясування закономірностей усталення дієприкметникових форм в інституційних та неінституційних дискурсивних практиках, визначення закономірностей їх входження в цілісні словосполученнєві одиниці.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Література

1. Азарова Л. Говоримо українською. *Імпульс*. 2021. URL: <https://surl.li/orzuuk>
2. Вихованець І. Р. *Частини мови в семантико-граматичному аспекті*. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
3. Вихованець І., Городенська К. *Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови*. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
4. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. *Граматики сучасної української літературної мови. Морфологія*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
5. Гнатюк Г. М. *Дієприкметник в сучасній українській літературній мові*. Київ : Наукова думка, 1982. 248 с.
6. Голоскевич Г. *Український словничок з короткими правилами правопису*. Київ, 1918. 190 с. URL: <https://pmu.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/Г.-Голоскевич.-Український-правописний-словник.pdf>
7. Горещкий П., Шаля І. *Українська мова. Практично-теоретичний курс*. Київ : Книгоспілка, 1929. 336 с.
8. *Грамматика доброглаголиваго еллино-словенскаго языка [Адельфотес]*. Львів : Друкарня Львівського братства, 1591. 182 арк.
9. «*Грамматика словенска*» Л. Зизанія. Вільно, 1596 // Зизаній Л. *Грамматика словенська / підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука*. Київ : Наук. думка, 1980. 190 с.

10. «Грамматіки славенскія правилное сунтагма» М. Смотрицького. Єв'є, 1619 // Смотрицький М. *Грамматика* / підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. Київ : Наук. думка, 1979. 502 с. URL: <http://litopys.org.ua/smotrgram/sm.htm>
11. «Граматыка словенская» І. Ужєвича. Париж, 1643 (паризький рукопис); 1645 (арраський рукопис). // *Грамматика слов'янська І. Ужєвича* / підгот. до друку І. К. Білодід, Є. М. Кудрицький. Київ : Наук. думка, 1970. 459 с. URL: <http://litopys.org.ua/nimchuk/nim15.htm>
12. Грунський М., Сабалдир Г. *Українська мова : морфологія, фонетика, синтаксис, фразеологічний словник*. Київ : Час, 1926. 268 с.
13. Жовтобрюх М. А. Частини мови в «Граматиці слов'янській» І. Ужєвича // *Східнослов'янські граматики XVI–XVII ст.* Київ : Наукова думка, 1982. С. 51–58. URL: <http://litopys.org.ua/stsl/stsl02.htm>
14. Залозний П. *Коротка грамматика української мови*. Ч. І. Полтава, 1906. 63 с.
15. Івах О. *Ключ до мови. Коротка грамматика української мови*. Вінніпег, 1943. 68 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/ivah-o-klyuch-do-movy-korotka-gramatyka-ukrayinskoji-movy/>
16. Івченко М. П. *Сучасна українська літературна мова*. Київ : Вид. Київ. ун-ту, 1965. 493 с.
17. Ільїн В. С. *Морфологія // Курс сучасної української літературної мови*. Київ : Радянська школа, 1951. Т. 1. 519 с.
18. Калиновський І. «Мені здається, це неправильно...» : коментар // *Клименко Н. Дієприкметники із закінченнями -ачий, -ячий, -учий, -ючий*. URL: <https://ukr-mova.in.ua/blog/dieprukmetniku-iz-zakinchennyamu-achuj,-yachuj,-uchuj,-yuchuj-vzhuvatu-chu-ni>
19. Коцовський В., Огоновський І. *Методична грамматика руської мови*. Вид. 2-ге. Львів, 1904. 98 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/4088-kotsovskiy-v-ogonovskiy-i-metodichna-gramatika-ukrayinskoyi-movi/>
20. Курило О. *Уваги до сучасної української літературної мови*. 3-тє вид. Київ : Вид. Соломії Павличко «Основи», 2004. 303 с.
21. Курило О. *Початкова грамматика української мови*. Кілька уваг про її автора та децю інше / підгот. до друку, вст. стаття і прим. Д. Бучка. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 184 с.
22. Кучеренко І. К. *Теоретичні питання граматики української мови : Морфологія*. Вид. 2 ге, уточ. й доп. Вінниця : Поділля-2000, 2003. 463 с.
23. Нечуй-Левицький І. С. *Грамматика українського язика*. Ч. 1–2. Київ : Друк. І. І. Чоколова, 1914. 94 с.
24. Панькевич І. *Грамматика руського язика*. Мукачєво. 1922; 2-ге вид. 1929. 114 с.
25. Савчук Г.О. Явище субстантивзації дієприкметників у давньогрецькій мові. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73), № 6. С. 8–91. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/16.pdf
26. Сімович В. *Практична грамматика української мови*. Рапштат : Видання Товариства «Український Рух», 1918. 242 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/simovych-v-praktychna-gramatyka-ukrayinskoyi-movy/>
27. Смаль-Стоцький С., Гартнер Т. *Руска граматыка*. Львів, 1893. 180 с.; 2-ге вид. Відень, 1913; 3-тє вид. Львів–Відень, 1914. 200 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/1102-smalstotskiy-s-gartner-f-gramatika-ruskoyi-movi/>
28. Смольська Л.Ю. Про частиномовну приналежність дієприкметника. *Іноземна філологія – питання класичної філології*. Вип. № 99. Львів, 1988. С. 66–71.
29. Смотрицький М. *Грамматіки славенскія правилное Синтагма* (ГРАММАТИКН Славѣнских правилное Сѣнтагма). Вільно, 1619. 270 с. // *Kirchenslavische Grammatik (Erstausgabe) / Herausgegeben von Olexa Horbatsch*. Frankfurt am Main: ‚Kubon & Sagner, 1974. 304 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12537/file.pdf>

30. Тимченко Є. *Українська грамати́ка*. Київ : Друкарня Університету св. Володимира Акц. Т-ва друк. і вид. діла Н. Т. Корчак-Новицького, Меринговська вул., д. 6., 1917. 168 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Tymchenko_Yevhen/Ukrainska_hramatyka/
31. *Український правопис*. Харків : Радянська школа, 1933. 66 с.
32. Шерстюк Г. П. *Коротка грамати́ка для школи*. Полтава, 1907. 54 с. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/sherstyuk-h-p/rovnotekstovi-dokumenty/>
33. Ярошевич І. Дієприкметник і дієприслівник в українській мові: поняттєво-термінологічний аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2010. № 676. С. 86–89.
34. Ярошевич І. А. Терміни на позначення дієслова, його форм і категорій в українській мові. *Наукові записки. Філологічні науки*. 2006. Т. 60. С. 72–77.
35. Girard G. *La Justesse de la langue française, ou les différentes significations des mots qui passent pour synonymes*. Paris, 1718 (MDCCLXVIII). 323 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50626b.pdf>

Використані джерела

1. Авраменко О., Авраменко В. *Жменя вічності*. Київ : Дніпро, 2014. 497 с. URL: <https://kompas.co.ua/fantastika/page-14-14574-zhmenja-vichnosti-oleg-yevgenovich-avramenko.html>
2. Авраменко О., Авраменко В. *Син Сутінків і Світла*. Київ : Дніпро, 2003. 517 с.
3. Андріяшик Р. *Додому нема вороття*. Київ : Радянський письменник, 1976. 207 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1944>
4. Андрухович С. *Літо Мілени*. Київ : Смолоски, 2002. 176 с. URL: <https://litmir.club/br/?b=215827>
5. Андрухович С. *Амадока*. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 436 с.
6. Антоненко-Давидович Б. *Завищені оцінки*. Дніпро. 1971. № 9. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4080>
7. Багрянний І. *Людина біжить над прірвою*. Київ : Радянський письменник, 1965. 320 с.
8. Бердник О. *Лабіринт Мінотавра. На вогні святому спалимо розлуку. Хто зважиться – вогняним наречеться*. Київ : Веселка, 1990. 407 с.
9. Білий Д. *Заложна душа*. Київ : Наш формат, 2014. 208 с.
10. Грушевський М. *Твори*: В 50-ти т. Т. 11. Львів : Світ, 2009. 605 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiyi/Tvory_u_50_t_Tom_11/
11. Гуменна Д. *Золотий плуг*. Нью-Йорк : Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1968. 292 с: URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14202>
12. Гуцало Є. *Твори*: В 5-ти т. Т. 4 : Приватне життя феномена. Київ: Дніпро, 1997. 489 с.
13. Єфремов С. *Іван Левицький Нечуй*. Київ; Ляйпціг : Українська Накладня, 1924. 190 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19557/file.pdf>
14. Кідрук М. *Навіжені в Мексиці*. Київ : Книжковий клуб Сімейного дозвілля, 2011. 286 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kidruk_Maksym/Navizheni_v_Meksytsi/
15. Лис В. *Іван і Чорна Пантера*. Харків, 2012. 318 с.
16. Пагутяк Г. *Новий рік у Стамбулі*. Львів : ЛА «Піраміда», 2015. 66 с.
17. Харчук Б. *Твори*: В 4-х т. Т. 1: Майдан. Межі безмежжя. Київ : Дніпро, 1991. 539 с.

References

1. Azarova, L. (2021). Novorymo ukrainskoiu [Let's speak Ukrainian]. *Impuls*. <https://surl.li/orzuuk> [In Ukrainian].
2. Vykhovanets, I. R. (1988). *Chastyny movy v semantiko-hramatychnomu aspekti [Parts of speech from a semantic and grammatical perspective]*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

3. Vykhoanets, I., Horodenska, K. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy: Akademichna hramatyka ukrainskoi movy [Theoretical Morphology of the Ukrainian Language: An Academic Grammar of the Ukrainian Language]*. Kyiv: Pulsary. [In Ukrainian].
4. Vykhoanets, I.R., Horodenska, K.H., Zahnitko, A.P., Sokolova, S.O. (2017). *Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia [Grammar of the Modern Ukrainian Literary Language. Morphology]*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. [In Ukrainian].
5. Hnatiuk, H. M. (1982). *Diietrymetnyk v suchasni ukrainskii literaturnii movi [The Participle in Modern Ukrainian Literary Language]*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
6. Holoskevych, H. (1918). *Ukrainskyi slovnychok z korotkymy pravylamy pravopysu [Ukrainian Glossary with Brief Spelling Rules]*. Kyiv. <https://pmu.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/Г.-Голоскевич.-Український-правописний-словник.pdf> [In Ukrainian].
7. Horetskyi, P., Shalia, I. (1929). *Ukrainska mova. Praktychno-teoretychnyi kurs [The Ukrainian Language. A Practical and Theoretical Course]*. Kyiv: Knyhospilka. [In Ukrainian].
8. *Hrammatika dobrohlaholyvaho ellyno-slovenskaho yazyka [Adelfotes] [Grammar of the Good-Speaking Hellenic-Slavic Language [Adelphotes]]*. (1591). Lviv: Drukarnia Lvivskoho bratstva. [In Ukrainian].
9. «*Hrammatika slovenska*» L. Zyzaniia [*Grammar of the Slavic Language*] by L. Zizaniij. (1980). In V. V. Nimchuk (Ed). *Hramatyka slovenska* (facsimile ed., original work published 1596, Vilno). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
10. «*Hrammatiky slavenskiia pravylnoie syntagma*» M. Smotrytskoho [“*Grammatica Slavenia Pravilnoe Syntagma*” by M. Smotrytsky]. (1979). (original work published 1619? Yevie). In V. V. Nimchuk (Ed.). *Hramatyka* (facsimile ed.). Kyiv: Nauk. dumka. [In Ukrainian].
11. *Hramatyka slovenskaia*» I. Uzhevycha [“*Grammar of the Slavic Language*” by I. Uzevych]. (1970). (original manuscripts published 1643, Paris; 1645, Areas). In I. K. Bilodid & Ye. M. Kudrytskyi (Eds.), Kyiv: Nauk. dumka. [In Ukrainian].
12. Hrunskyi, M., Sabaldyr, H. (1926). *Ukrainska mova: morfolohiia, fonetyka, syntaksa, frazeolohichni slovnyk [The Ukrainian Language: Morphology, Phonetics, Syntax, and a Phraseological Dictionary]*. Kyiv: Chas. [In Ukrainian].
13. Zhovtobriukh, M.A. (1982). Chastyny movy v «*Hramatytsi slovianskii*» I. Uzhevycha [Parts of Speech in I. Uzhievich’s ‘Slavic Grammar’]. *Skhidnoslovianski hramatyky XVI-XVII st.* Kyiv: Naukova dumka, 51–58. <http://litopys.org.ua/stsl/stsl02.htm> [In Ukrainian].
14. Zaloznyi, P. (1906). *Korotka hramatyka ukrainskoi movy [A Short Grammar of the Ukrainian Language]*. Ch. I. Poltava. [In Ukrainian].
15. Ivakh, O. (1943). *Kliuch do movy. Korotka hramatyka ukrainskoi movy [The Key to the Language. A Short Grammar of the Ukrainian Language]*. Vinnipeh. <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/ivah-o-klyuch-do-movy-korotka-gramatyka-ukrayinskoyi-movy/> [In Ukrainian].
16. Ivchenko, M. P. (1965). *Suchasna ukrainska literaturna mova [Modern Ukrainian Literary Language]*. Kyiv: Vyd. Kyiv. un-tu. [In Ukrainian].
17. Ilin, V. S. (1951). *Morfolohiia. Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Course in Modern Ukrainian Literary Language]*. (Vol. 1). Kyiv: Radianska shkola. [In Ukrainian].
18. Kalynovskyi, I. (n.d.). «*Meni zdaietsia, tse nepravylno...*»: komentar [‘It seems to me that this is incorrect...’: commentary]. In N. Klymenko, *Diietrymetnyky iz zakinchenniamy -achyi, -yachyi, -uchyi, -yuchyi*. <https://ukr-mova.in.ua/blog/dieprukmetnuku-iz-zakinchennyamu-achuj,-yachuj,-uchuj,-yuchuj-vzhuvatu-chu-ni> [In Ukrainian].
19. Kotsovskyi, V., Ohonovskyi, I. (1904). *Metodychna hramatyka ruskoi movy [Methodical Grammar of the Ruthenian Language]*. (2nd ed.). Lviv. <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/4088-kotsovskiy-v-ogonovskiy-i-metodichna-gramatika-ukrayinskoyi-movi/> [In Ukrainian].
20. Kurylo, O. (2004). *Uvahy do suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Notes on the Modern Ukrainian Literary Language]*. (3rd ed.). Kyiv: Vyd. Solomii Pavlychko «Osnovy». [In Ukrainian].

21. Kurylo, O. (2007). *Pochatkova hramatyka ukrainskoi movy [Elementary Grammar of the Ukrainian Language]*. (D. Buchko, Ed.). Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. [In Ukrainian].
22. Kucherenko, I. K. (2003). *Teoretychni pytannia hramatyky ukrainskoi movy: Morfolohiia [Theoretical Issues in Ukrainian Grammar: Morphology]*. (2nd ed., rev. and expanded). Vinnytsia: Podillia-2000. [In Ukrainian].
23. Nechui-Levytskyi, I. S. (1914). *Hramatyka ukrainskoho yazyka [Grammar of the Ukrainian Language]*. (Pts. 1–2). Kyiv: Druk. I. I. Chokolova. [In Ukrainian].
24. Pankevych, I. (1929). *Hramatyka rus'koho yazyka [Grammar of the Ruthenian Language]*. (2nd ed.; original work published 1922). Mukachevo. [In Ukrainian].
25. Savchuk, H.O. (2023). Yavyshech substantyvatsii diieprykmetykiv u davnohretskii movi [The Phenomenon of Substantivisation of Participles in Ancient Greek]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*, 34(73), 8–91. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/16.pdf [In Ukrainian].
26. Simovych, V. (1918). *Praktychna hramatyka ukrainskoi movy [Practical Grammar of the Ukrainian Language]*. Rashtat: Vydannia Tovarystva «Ukrainskyi Rukh». <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/simovych-v-praktychna-gramatyka-ukrayinskoyi-movy/> [In Ukrainian].
27. Smal-Stotskyi, S., Hartner, T. (1914). *Ruska hramatyka [Ruska Gramatika]*. (3rd ed.; original work published 1893). Lviv–Viden. <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/1102-smal-stotskiy-s-gartner-f-gramatika-ruskoyi-movi/> [In Ukrainian].
28. Smolska, L.Yu. (1988). Pro chastynomovnu prynalezhnist diieprykmetyka [On the Part-of-Speech Classification of the Participle]. *Inozemna filolohiia – pytannia klasychnoi filolohii*, 99, 66–71. [In Ukrainian].
29. Smotrytskyi, M. (1975). *Hrammatiky slavenskiia pravylnoie Syntagma [Slavic Grammar: Correct Syntax] (ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ Σλαβιένσκυα πρᾶβυλνοιε Σύνταγμα)*. (original work published 1619). In O. Horbatsch (Ed.), *Kirchenslavische Grammatik (Erstausgabe)*. Frankfurt am Main: Kubon & Sagner. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12537/file.pdf> [In Ukrainian].
30. Tymchenko, Ye. (1917). *Ukrainska hramatyka [Ukrainian Grammar]*. Kyiv: Drukarnia Universytetu sv. Volodymyra Akts. T-va druk. i vyd. dila H. T. Kopchak-Hovytskoho. https://chtyvo.org.ua/authors/Tymchenko_Yevhen/Ukrainska_hramatyka/ [In Ukrainian].
31. *Ukrainskyi pravopys*. (1933). Kharkiv: Radianska shkola. [In Ukrainian].
32. Sherstiuk, H. P. (1907). *Korotka hramatyka dlia shkoly [A Short Grammar for Schools]*. Poltava. <https://dnpp.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/sherstyuk-h-p/povnotekstovi-dokumenty/> [In Ukrainian].
33. Yaroshevych, I. (2010). Diieprykmetyk i diiepryslivnyk v ukrainskii movi: poniattievo-terminolohichniy aspekt [The Participle and the Adverbial Participle in the Ukrainian Language: A Conceptual and Terminological Aspect]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii», 676, 86–89. [In Ukrainian].
34. Yaroshevych, I. A. (2006). Terminy na poznachennia diieslova, yoho form i katehorii v ukrainskii movi [Terms denoting the verb, its forms and categories in the Ukrainian language]. *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky*, 60, 72–77. [In Ukrainian].
35. Girard, G. (1718). *La Justesse de la langue françoise, ou les différentes significations des mots qui passent pour synonymes*. Paris. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50626b.pdf>

Sources

1. Avramenko, O., Avramenko, V. (2014). *Zhmenia vichnosti [A handful of eternity]*. Kyiv: Dnipro. <https://kompas.co.ua/fantastika/page-14-14574-zhmenja-vichnosti-oleg-yevgenovich-avramenko.html> [In Ukrainian].
2. Avramenko, O., Avramenko, V. (2003). *Syn Sutinkiv i Svitla [Son of twilight and light]*. Kyiv: Dnipro. [In Ukrainian].

3. Andriiashyk, R. (1976). *Dodomu nema vorottia [There's no going back]*. Kyiv: Radianskyi pismennyk. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1944> [In Ukrainian].
4. Andrukhovych, S. (2002). *Lito Mileny [Milena's Summer]*. Kyiv: Smolosky <https://litmir.club/br/?b=215827> [In Ukrainian].
5. Andrukhovych, S. (2020). *Amadoka*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [In Ukrainian].
6. Antonenko-Davydovych, B. (1971). *Zavyshtcheni otsinky [Inflated estimates]*. Dnipro. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4080> [In Ukrainian].
7. Bahrianyi, I. (1965). *Liudyna bizhyt nad prirvoiu [A person is running along the edge of a precipice]*. Kyiv: Radianskyi pismennyk. [In Ukrainian].
8. Berdnyk, O. (1990). *Labirynt Minotavra [The Minotaur's Labyrinth]*. Na vohni sviatomu spalymo rozluku. Khto zvezhytsia – vohnianym narechetsia. Kyiv: Veselka. [In Ukrainian].
9. Bilyi, D. (2014). *Zalozhna dusha [A soul held captive]*. Kyiv: Nash format. [In Ukrainian].
10. Hrushevskiy, M. (2009). *Tvory: V 50-ty t. T. 11*. Lviv: Svit. https://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiy/Tvory_u_50_t_Tom_11/ [In Ukrainian].
11. Humenna, D. (1968). *Zoloty pluh [The Golden Plough]*. Niu-York: Obiednannia Ukrainskykh Pismennykiv «Slovo», <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14202> [In Ukrainian].
12. Hutsalo, Ye. (1977). *Tvory: V 5-ty t. T. 4: Pryvatne zhyttia fenomena*. Kyiv: Dnipro. [In Ukrainian].
13. Yefremov, S. (1924). *Ivan Levytskyi Nechui*. Kyiv; Liaiptsih: Ukrainska Nakladnia. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19557/file.pdf> [In Ukrainian].
14. Kidruk, M. (2011). *Navizheni v Meksytsi [Crazy in Mexico]*. Kyiv: Knyzhkovyi klub Simeinoho dozvillia. https://chtyvo.org.ua/authors/Kidruk_Maksym/Navizheni_v_Meksytsi/ [In Ukrainian].
15. Lys, V. (2012). *Ivan i Chorna Pantera [Ivan and the Black Panther]*. Kharkiv. [In Ukrainian].
16. Pahutiak, H. (2015). *Novyi rik u Stambuli [New Year in Istanbul]*. Lviv: LA «Piramida». [In Ukrainian].
17. Kharchuk, B. (1991). *Tvory: V 4-kh t. T. 1: Maidan. Mezhi bezmezhzhia*. Kyiv: Dnipro [In Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 26.09.2025

Дата надходження після доопрацювання: 11.12.2025

Дата затвердження редакцією: 20.03.2026

THE CATEGORIAL STATUS OF THE PARTICIPLE: GRAMMATICAL AND LEXICOGRAPHIC PRACTICES

Anatolii Zahnitko

Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology, Vasyl Stus Donetsk National University, Ukraine.

Abstract

Background: The multiplicity of perspectives on the status of the Participle in general, and on the status dimensions of the Passive Participle in particular, is rather difficult to encompass within a single article, although it is entirely feasible to identify three principal conceptual qualifications of its part-of-speech status: its definition as a distinct Part of Speech, its consideration within the scope of the Adjective, and its treatment as a Verbal Form. Each of these approaches draws upon certain features of the Participle, assigning particular weight either to its Adjectival properties or to its Verbal

ones, in order to substantiate the corresponding attribution of such forms to a Part-of-Speech class and/or their recognition as a fully distinct category.

Purpose: The purpose of the present inquiry is to elucidate the status of the Participle within the part-of-speech system, with particular reference to the identification of the Adjectival and Verbal characteristics of Passive Participles (*participium perfectum passiv*), as well as to the exposition of their hierarchically structured paradigmaticity and linear syntagmaticity. The objectives of the study, determined by this purpose, comprise the identification of the principal stages in the evolution of scholarly perspectives on the status of the Participle within the part-of-speech system as a whole and the position of Passive forms within the broader participial inventory; the clarification of the correlation and/or non-correlation between Adjectival and Verbal features in participial formations in general and in Passive forms in particular; the qualification of participial forms in terms of their categorial properties; and the establishment of paradigmatic and syntagmatic features specific to Passive Participial formations.

Results: The Participle in contemporary Ukrainian fully encompasses the Past Tense, exhibiting an internal differentiation into Active and Passive Voice, the fundamental distinction between which lies in the regular and representative patterns of formation and in the multiplicity of derivative Verbal stems. For the differentiation of Participial formations and Adjectival forms, compositionality plays a crucial role, the application of which makes it possible, on the one hand, to consistently distinguish Participial forms along the scale of Activity, Duration, Completeness, and Iterativity, and, on the other hand, to qualify derivative Adjectival forms in *-учий (-ючий)*, *-ачий (-ячий)*, which at present appear as irregular.

Discussion: The correct interpretation of Participial forms and their approximation to Adjectival semantics, together with the emergence of such semantics as a component of lexicographic definition, will contribute to the standardisation of the use of these forms and will further reinforce normative tendencies within the contemporary grammatical system of the Ukrainian language. The differentiation of Participles and Adjectives along the scale of compositionality demonstrates the non-equivalence of genuine Participles and Adjectival derivatives with the components *-учий (-ючий)*, *-ачий (-ячий)*.

Keywords: Grammatical System, Categorical Semantics, Part-Of-Speech Class, Participle, Active Past Participle, Passive Past Participle.

Vitae

Anatolii Zahnitko, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor of the Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology, Vasyl Stus Donetsk National University. Scientific interests: theoretical grammar, cognitive linguistics, functional linguistics, text linguistics, theory of language systems, history of linguistic studies.

Correspondence: a.zagniko@donnu.edu.ua

Received: 26.09.2025

Received in revised form: 11.12.2025

Accepted: 20.03.2026